

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2023 | 2. SZÁM
LXV. ÉVFOLYAM

A TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETTEL
KAPCSOLATBAN ÁLLÓ SZERZŐK ÍRÁSAI I.

Weisz Boglárka, Fodor Pál és Mércz András,
Szalai Ágnes, Czinege Szilvia, Ablonczy Balázs, Bódi Lóránt,
Zahorán Csaba és Molnár Antal értekezései

Szerkesztők

TRINGLI ISTVÁN
felelős szerkesztő

FÓNAGY ZOLTÁN, NEUMANN TIBOR, OBORNI TERÉZ, ZAHORÁN CSABA
rovatvezetők

DETRE ANDRÁS
szerkesztőségi munkatárs

Szerkesztőbizottság

MOLNÁR ANTAL
elnök

BORHI LÁSZLÓ, ERDŐDY GÁBOR, FODOR PÁL,
GLATZ FERENC, OROSZ ISTVÁN, PÁLFFY GÉZA,
PÓK ATTILA, SOLYMOSI LÁSZLÓ, SZAKÁLY SÁNDOR,
SZÁSZ ZOLTÁN, VARGA ZSUZSANNA

A szerkesztőség elektromos postája:
tortenelmiszemle@abtk.hu

*Kérjük szerzőinket, hogy kézírataikat
a közlési szabályzatnak megfelelően készítsék el,
amely honlapunkon érhető el:
<http://www.tti.abtk.hu/kiadvanyok/folyoiratok/tortenelmi-szemle.html>*

A 2023-as évfolyam megjelentetését
a Nemzeti Kulturális Alap, a Magyar Tudományos Akadémia
és az Eötvös Loránd Kutatási Hálózat Titkársága támogatja

ISSN 0040-9634

.....

TÖRTÉNELMI SZEMLE

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

2023 | 2.
LXV. ÉVFOLYAM | SZÁM

.....

ELKH | Eötvös Loránd
Kutatási Hálózat

HU ISSN 0040-9634

Kiadja a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézet, Eötvös Loránd Kutatási Hálózat
Felelős kiadó: Balogh Balázs főigazgató, Molnár Antal igazgató
Nyomdai előkészítés:
Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet
Tudományos Információs Osztály
Vezető: Kovács Éva
Tördelőszerkesztő: Zsigmondné Balázs Ildikó
Nyomdai munkák: Krónikás Bt., Biatorbágy

TARTALOMJEGYZÉK

LXV. évfolyam, 2023. 2. szám

Tringli István Hatvanöt éves a <i>Történelmi Szemle</i>	169
TANULMÁNYOK	
Weisz Boglárka Buda város Aranybullája és középkori kiváltságai	171
Fodor Pál – Mércz András: Mi is veszett Mohácsnál? Oszmán-török veszteséglista az 1526. évi hadjáratról	193
Szalai Ágnes Erdély és a váradi vilajet határkonfliktusa 1671-1672-ben	237
Czinege Szilvia Széchenyi első műveinek lenyomata levelezésében	257
Ablonczy Balázs „Budapest nem tud méltó elhelyezést biztosítani”. Első világháború utáni menekült tisztviselők Pest-Pilis-Solt-Kiskun vármegyében	275
Bódi Lóránt Rend a szavakban: az antiszemitizmus és a zsidó népiártás a lexikonok tükrében (1889–1948)	291
Zahorán Csaba Nemzeti és nemzetállami ünnepek, gesztusok és ellengesztusok. Az első világháború végének és a trianoni békeszerződés aláírásának centenáriuma a szlovák, román és magyar emlékezetpolitikában 2018–2020 között	317
MÉRLEG	
Molnár Antal A magyar görögkatolikus történet(írás) a kálvária-úttól a sikertörténetig. Egy kiállítási katalógus tanulságai	327

MÉRLEG

A MAGYAR GÖRÖGKATOLIKUS TÖRTÉNET(ÍRÁS) A KÁLVÁRIA-ÜTTŐL A SIKERTÖRTÉNETIG Egy kiállítási katalógus tanulságai

MOLNÁR ANTAL

Orcád világhossága. A görögkatolikusok Magyarországon. Szerk. Terdik Szilveszter. [Szerk. munkatársa Szabó Irén.] Debrecen, 2020. [2021.] 492 p.¹

A kötet műfaját, amely alkalmat adott arra, hogy gondolataimat kifejtsem, a könyvbemutatóra készített meghívó tanulmánykötetként és szakkatalógusként határozza meg. Valójában nem a szokásos évfordulós vagy alkalmi kiállítási katalógusról van szó, hanem egy hosszú és tervszerű munka eredményeit összefoglaló, gazdagon illusztrált, kollektív monográfiát vehetünk kézbe.² Kocsis Fülöp metropolita-érsek köszöntője múltba tekintő jövőépítésként határozza meg a kiállítás és a kötet hivatását, a feladat elvégzéséhez egyrészt a hagyományokhoz ragaszkodó hűséget, másrészt a jövőhöz szükséges bátorságot tekinti elsődlegesen fontosnak. Valójában minden közösség megmaradásának előfeltétele ez a kettős stratégia, de megfordítva a gondolatmenetet, a kötet nemcsak a jövőhöz nyújt bátorságot, hanem a saját történettel való szembesüléshez és a hagyományokhoz fűződő kapcsolat tisztázásához is. A múlttal való őszinte számvetéshez, az identitás alkotóelemeinek pontos számbavételéhez sokszor nagy bátorság, emellett komoly felkészültség és főleg kitartó kutatás szükséges; ha bármelyik hiányzik, a vállalkozás eredménye felemás lesz.

A kötet legfontosabb tanúságtétele a (görögkatolikus egyházhoz tartozó vagy azon kívüli) olvasó számára, hogy a munkát a görögkatolikus egyház tudós értelmisége az elmúlt két évtizedben jórészt elvégezte, ennek a nagyon sok és fáradtságos aprómunkának és lelki-szellemi erőfeszítésnek a szintézise ez a kötet. Az eredmény „társadalmi hasznossága” pedig kétszeresen is jelentkezik. Egyrészt a közösség identitása a korszerű tudományos ismereteken alapul, másrészt pedig a nemzeti historiográfia egy nagyon fontos elemmel gazdagodik, és olyan kép illeszkedik a nagy egészbe, amelynek megrajzolásához a legkiválóbb szakértők mégiscsak a helyi közegben teremnek. Ezek a tudósok a görögkatolikus egyház esetében

Molnár Antal, igazgató, tudományos tanácsadó, BTK TTI, Kora újkori osztály.

- 1 Az ismertetés a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Állam- és Jogtudományi Karának dísztermében 2021. október 19-én elhangzott könyvbemutató szerkesztett változata.
- 2 A kötet előzménye a magyarországi görögkatolikus egyház 20. századi történetét bemutató szintézis: Véghseő Tamás – Terdik Szilveszter – Kocsis Fülöp: „... minden utamat már előre láttad.” *Görögkatolikusok Magyarországon*. Strasbourg, 2012.

lényegében a kötet szerzőgárdája, a Nyíregyházi Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskolához kötődő szakemberek, illetve a Véghseő Tamás által vezetett "Lendület" Görögkatolikus örökség kutatócsoport tagjai.³ A fiatal és középgenerációhoz tartozó történészek, művészettörténészek, kánonjogászok, liturgiátörténészek, néprajzosok szívós kutatómunkájának eredményeképp született meg a főiskola kiadványsorozata, a mintegy 40 kötetet számláló *Collectanea Athanasiana*. Az itt megjelent monográfiák, konferenciakötetek és vasos forráskiadványok követték ki a jelen szintézishez vezető utat.⁴ A mű végül szerencsésen kapcsolódott össze egy kiállítással, ami nagyobb láthatóságot és egyfajta műfaji túlgulást is biztosított a nagyszabású összefoglalásnak.

A kötet a katalógusok két alapeleme, a tanulmányok és a tárgyleírások mellett három szempontot visz végig nagyon következetesen. Egyenrangú tematikai egységként tárgyalja a magyarországi görögkatolikus egyház intézmény- és társadalomtörténetét, liturgiáját és művészettörténetét. Az egyháztörténet szélesebb értelmezésével egyfajta belső víziót nyújt a görögkatolikuság történetéről, annak az egyháznak és közösségnek a múltjáról, amely számára a liturgikus hagyományok és a művészeti formavilág egyaránt meghatározóak voltak, másrészt – éppen az írott források hiányosságai miatt – a liturgia és a művészettörténet talán a többi egyházi közösségnél hangsúlyosabb támpontot jelentenek a múlt megismeréséhez.

A kötet a köszöntővel és az utószóval együtt (de a mellékletek és a katalógustételek nélkül) 17 szerző 25 írását tartalmazza, példás interdiszciplináris sokszínűséggel bemutatva ennek a nagyon kevésbé ismert közösségnek a múltját, egyházi életét és művészetét. A középkor századait Baán István és Kiss Etele ismertetik az írott és régészeti források alapján.⁵ A történeti írások közül a legtöbbet Véghseő Tamás jegyzi, aki öt fejezetben lényegében a hazai görögkatolikuság történeti monográfiáját nyújtja a 16. századtól a 20. századig.⁶ Az egyházmegye sokszálú kapcsolódással rendelkező liturgikus életét Dobos András két dolgozata ismerteti.⁷ A görögkatolikus templomépítéséről és egyházművé-

3 Az MTA-SZAGKHF "Lendület" Görögkatolikus örökség kutatócsoport munkájáról és publikációiról beszámoló honlapok: <https://byzantinohungarica.com/>; <https://byzhun.hu/>. (Legutóbbi megtekintés: 2023. május 8.)

4 A 2008-ban indult és hat alisorozatból álló *Collectanea Athanasiana* köteteinek bibliográfiája a Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola honlapján található: <https://collectanea.hu/>. (Legutóbbi megtekintés: 2023. május 8.) Valamennyi kötet pdf formátumban letölthető a főiskola honlapjáról.

5 Az *Orcád világhossága. A görögkatolikusok Magyarországon* kötet tanulmányaira szerzővel, címmel és oldalszámmal hivatkozom, a könyv címének megadása nélkül. Baán István: A bizánci egyház a középkori Magyar Királyságban, 12–19.; Kiss Etele: „Ut mos est grecorum”. Bizánci emlékek és az Árpád-kor, 20–35.

6 Véghseő Tamás: Az ungvári unió előzményei, létrejötte, eredménye, 38–45.; Uő: A görögkatolikusok helyzete a 18. században, 162–168.; Uő: A hajdúdorogi mozgalomtól a Hajdúdorogi Egyházmegye felállításáig (1868–1912), 332–349.; Uő: Trianon-trauma: az egyházmegye veszteségei, küzdelem a fennmaradásért, 404–412.; Uő: A görögkatolikusok helyzete a szocializmustól a Hajdúdorogi Metropólia megalapításáig, 420–435.

7 Dobos András: A történeti Munkácsi Egyházmegye liturgikus hagyománya, 54–60.; Uő: A magyar nyelvű liturgia emlékei, 386–391.

szetről Puskás Bernadett,⁸ Terdik Szilveszter⁹ és Majchricsné Ujteleki Zsuzsanna¹⁰ írnak. Az utóbbi szerző, aki egyúttal a rendkívül igényes kötet szerkesztője is, hat tanulmánnyal szerepel, részben átfogó igényű írásokkal, részben egy-egy szimbolikus jelentőségű emlék bemutatásával. Négy restaurátor (Bakonyi Tímea, Erdős Alexandra, Imrik Zsófia és Kránitz Edina) az abaujszolnoki oltár és a magyarkomjádi ikonosztáz helyreállításának rejtelmibe avatják be az olvasót.¹¹ Sedlmayer Krisztina a Néprajzi Múzeum görögkatolikus emlékanyagát,¹² Szabó Irén a proszforakészítés hagyományát,¹³ Földvári Katalin pedig a pócsi kegykép bécsi kultuszát mutatja be.¹⁴ A kötet elsősorban kiállítási katalógus, ennek megfelelően a tanulmányok mellett 188 katalógustételt is tartalmaz, egyedülállóan gazdag és plasztikus válogatást nyújtva a hazai görögkatolikusság tárgyi kultúrájából. Az írások egyenkénti bemutatása helyett néhány olyan szempontra, megközelítési módra szeretném felhívni a figyelmet, amely az elmúlt évek, évtizedek kutatásainak köszönhetően vált a magyarországi görögkatolikusság történetének elidegeníthetetlen részévé.

A kötet első írásai a keleti keresztény közösségek identifikációjának, súlyának és kontinuitásának kérdéseit vizsgálják a középkori Magyar Királyságban. A történettudományban évszázados viták tárgya a keleti egyház magyarországi jelenlétének tényleges súlya a korai századokban, illetve a kora középkori keleti és az újkori ortodox és egyesült egyházi intézmények és közösségek közötti kontinuitás témája. A pontos kép kialakítását nem segíti elő a krónikus forráshiány, amely a korai magyar históriát, és azon belül különösen is a keleti egyházak történetét jellemzi. Az érzelmeiktől, politikai és kulturális szimpátiáktól sem mentes viták során meglehetősen eltérő narratívák fogalmazódtak meg, amelyek között a kötet írásai példás mértéktartással tesznek rendet. A bizánci egyház-szervezet nyugati végvidékén formálódó Magyar Királyság területén természetesen jelen voltak a keleti egyház intézményei, gyaníthatóan nagyobb súllyal, mint azt a ránk maradt írott forrásokból feltételezhetjük, hiszen a régészeti emlékegyéből több erre utaló nyomot hagyományozott ránk. Ugyanakkor az Árpádok országának egyértelmű nyugati orientációja miatt ez a jelenlét nem vált meghatározóvá, a tatárjárás után nagyon meggyengült és a 14. századra lényegében el is tűnt. Ezt követően viszont, a 15. századtól kezdve, párhuzamosan a román, ruszin és szerb betelepüléssel, új ortodox egyházi központok alakultak ki az ország keleti és déli végein. A késő középkorban és az újkor hajnalán létrejött kolostorok és püspöki székhelyek teljesen függetlenek voltak a középkori bizánci intéz-

8 Puskás Bernadett: A fatemplomok építészete és művészete a 17–18. században a Munkácsi Egyházmegyében, 76–91.

9 Terdik Szilveszter: A mándoki fatemplom, 124–127.; Uő: A Munkácsi Egyházmegye és a művészetek a 18. században, 174–189.; Uő: Az abaujszolnoki oltár, 216–221.; Uő: A magyarkomjádi ikonosztáz, 244–255.; Uő: Nemzeti szentélyünk: Máriapócs, 294–303.; Uő: A 19–20. század művészeti tendenciái és a görögkatolikusok, 350–366.

10 Majchricsné Ujteleki Zsuzsanna: A nyíregyházi püspöki székház, 414–419.

11 Bakonyi Tímea – Erdős Alexandra – Imrik Zsófia – Kránitz Edina: Az abaujszolnoki oltár restaurálása, 222–225.; Uők: A magyarkomjádi ikonosztáz restaurálása, 256–263.

12 Sedlmayer Krisztina: A Néprajzi Múzeum görögkatolikus emlékegyéből, 140–149.

13 Szabó Irén: Az Eucharisztia színei. A proszforakészítés hagyománya a magyar görögkatolikus egyházban, 278–286.

14 Földvári Katalin: A pócsi kegykép kultusza Bécsben, 304–308.

ményektől, közöttük semmilyen folytonosság nem mutatható ki, ennek ellenére ez a kontinuitás-szemlélet évtizedeken át meghatározta a görögkatolikus egyház történetírását.¹⁵

A magyarországi görögkatolikus történeti tudományosság másik innovatív jellemzője az elmúlt két évtizedben a nagyon tudatos nemzetközi tájékozódás, elsősorban a szomszédos országok kutatásainak ismerete és integrációja. A keleti egyházak múltja, ezen egyházak sajátosságai miatt, sok szálon összefonódott a kelet-európai nemzeti historiográfákkal, emiatt párhuzamos szerb, román, ukrán, szlovák és magyar történetírói hagyományokat és recens historiográfákat regisztrálhatunk. Ezek a gyakran erőteljesen nacionalista színezetű kutatások sokszor nem ismerik egymást, párhuzamos vagy azonos jelenségeket eltérő módon interpretálnak, egymás mellé illesztésükkel is nagyon töredezett képet kapunk. A magyar görögkatolikus történetírás egyik legnagyobb eredménye, hogy tudatosan nyitott a régió történeti kutatásai felé, eredményeiket ismeri, kritikailag áttekinti és beépíti saját múltképebe, és ezt a szemléletet képviseli a nemzetközi tudományosság felé is. Különösen a római központokkal intenzív a kapcsolat, hiszen több görögkatolikus egyetemi tanár Rómában végzett és tanít is pápai egyetemen, emellett 2006 óta a Nyíregyházi Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola a Pápai Keleti Intézet [Pontificio Istituto Orientale] aggregált intézményeként működik. A kötet valamennyi írásában nagyon hangsúlyosan jelen van ez a szemlélet, a három nagy tématerületet (történelem, művészettörténet, liturgia) tárgyaló szerzők alaposan ismerik és értelmezik az ukrán, román és szerb kutatások eredményeit. A kötet végén található bibliográfia kiváló útmutató a téma valamennyi kutatója számára ebben a magyar történészek számára sokszor nehezen elérhető kelet-európai szakirodalomban. A magyar kutatómunka eredményeinek nemzetközi hasznosulását, és ezzel együtt a magyar görögkatolikus tudományosság regionális integratív szerepének erősítését az itt ismertetett kötet angol nyelvű változata nyilvánvalóan nagyban elő fogja segíteni.¹⁶

A magyarországi görögkatolikusok kora újkori múltját bemutató írások kreatív módon alkalmazzák a felekezeti képződés és a konfesszionalizáció paradigmáját az egyházi uniók és az egyesült egyházak intézményeinek történetére. Bár ezt az elméleti keretet leginkább a három nagy nyugati egyházszervezet (katolikus, evangélikus, református) 16–18. századi fejlődésének értelmezésére szokták használni, teljesen világos, hogy az unitus egyházak ennek a struktúrának a részesei lettek, tehát az esetükben is értelmezhető modellről beszélünk, ami a nemzetközi kutatás számára is érdekes szempontokat jelenthet.¹⁷ Az ungvári kezdetek (1646) után nagyon lassan meginduló felekezetszervezés

15 Részben még ebben a szemléletben fogant a magyarországi görögkatolikus történetírás előző generációjához tartozó Pirigyi István máig forgatott szintézise. Pirigyi István: *A magyarországi görögkatolikusok története. I–II. Nyíregyháza, 1990.*

16 *The Light of Thy Countenance. Greek Catholics in Hungary.* Ed. Szilveszter Terdik. Debrecen, 2020. [2021.]

17 A konfesszionalizáció modelljének keleti szláv területekre való alkalmazhatóságára lásd Alfons Brüning: *Confessionalization in the Slavia Orthodoxa (Belorussia, Ukraine, Russia)? Potential and Limits of a Western Historiographical Concept.* In: *Religion and the Conceptual Boundary in Central and Eastern Europe. Encounters of Faiths.* Ed. Thomas Bremer. London, 2008. 65–96. A modelltől tudatosan eltávolodó, nagyon alapos és sokoldalú elemzésre lásd Laurent Tatarenko: *Une réforme orientale à l'âge baroque. Les Ruthènes de la grande-principauté de Lituanie et Rome au temps de l'Union de Brest (milieu du XVIe siècle – milieu du XVIIe siècle).* Rome, 2021. (Bibliothèque des l'Écoles Françaises d'Athènes et de Rome 392.)

és liturgikus útkeresés lépéseit bemutató, tág szemhatárú és elméletileg is megalapozott írásokból világosan kirajzolódnak a folyamatokat többszörösen gátló tényezők. A munkácsi püspökség kánoni helyzete még évtizedekig rendezetlen volt, 1715-től 1771-ig pedig az egri püspök rítusvikáriusaként működtek az egyesült főpásztorok, ami jelentős mértékben fékezte a felekezetszervezés folyamatát, és többirányú ellenállást generált a papság soraiban. A latinizációs törekvéseknek csak részben volt oka a konfesszionalizációs fegyelmezési szándék, Eger aspirációit sokkal inkább a felekezeti térnyerés/térvesztés kontextusában kell értelmezni, hiszen a keleti rítusú hívek ekkor már nem csekély számú kisebbséget alkottak az egyházmegye területén. A görögkatolikus felekezetszervezés lényegében csak 1771-től, Bacsinszky András püspökkel indult meg, ennek legfontosabb lépései a káptalan felállítása, a papnevelés, a kántorképzés és a népiskolák megszervezése, az ungvári püspöki székhely kialakítása, a könyvkiadási program, a katekizmusok és a ruszin bibliafordítás megjelentetése voltak. A folyamatban a keleti tradíció és az identitás megőrzése miatt kiemelt szerepet játszott a liturgia fejlődése, amelynek részleteit a legújabb filológiai kutatások tisztázták. A munkácsi püspökség liturgiájának legősibb rétege balkáni-szerb gyökerekre tekint vissza, amelyet csak a 18. század elejétől ért el a latinizáció. Az 1771 utáni purifikációs törekvéseket a 19–20. században teljesen ellentétes eredetű és irányú folyamatok váltották fel. Az egyházmegye liturgiáját egyrészt az ukrán latinizációval szembeni ruszofil keletre fordulás, másrészt az ortodox politikai nyomás hatására ismét beszivárgó nyugati szertartási tendenciák keveredése jellemezte.¹⁸

A Habsburg Monarchiában a 19. század folyamán a nemzeti ideológiák kialakításában a konfesszionális tényezőnek (a nyelvi és etnikai kötődéseken túl) nagyon erős szerepe volt. Különösen is fontos szerep jutott ebben a folyamatban a szerb ortodox, a román és a rutén görögkatolikus egyházaknak,¹⁹ és ebben a nacionálkonfesszionális térben lett egészen különleges sorsa a magyar görögkatolikus egyháznak. A folyamat állomásait a nemzeti identitások küzdelmeibe ágyazva mutatják be a történeti, művészettörténeti és liturgiátörténeti tanulmányok. A hazai megosztott vallási és politikai térben, a protestáns–katolikus (kuruc–labanc) konfliktusok között a felekezetek magyar identitásának és érdemeinek bizonyítási kényszere – éppen származása és rítusa miatt – többszörösen érintette a magyar görögkatolikusságot. Emiatt magyar identitásuk a reformkortól fogva fokozatosan erősödött, kialakult közöttük az ősi magyar származás mítosza, és egyre erősebbé vált a közösség igénye a magyar liturgikus nyelvhasználatra, és ezzel összefüggésben az önálló egyházmegye megalapításának vágya. Törekvéseiket (különböző okokból) valamennyi egyházi tényező (a görögkatolikus és a latin hierarchia, sőt maga a Szent-szék is) ellenezte, így kialakult az a paradox helyzet, hogy a híres „magyarosítás” korában

18 A Munkácsi Egyházmegye liturgiájának alakulását Dobos András 2022-ben megjelent monográfiája mutatja be minden korábrinál nagyobb forrásbázison és alaposabb elemzéssel. András Dobos: *Prassi e teologia circa l'eucaristia nella storica eparchia di Mukačevo. Dall'unione di Užhorod (1646) fino alla metà del XX secolo*. Münster, 2021. (Studies in Eastern Christian Liturgies 3.)

19 Erre a folyamatra alapvető, sajnos a hazai kutatásban kevésbé hasznosított monográfia: Andreas Gottsmann: *Rom und die nationalen Katholizismen in der Donaumonarchie. Römischer Universalismus, habsburgische Reichspolitik und nationale Identitäten 1878-1914*. Wien, 2010. (Publikationen des Historischen Instituts beim Österreichischen Kulturforum in Rom. Abhandlungen 16.)

a magyar görögkatolikusok – a románoktól eltérően – nem használhatták saját nyelvüket a liturgiában. A teljesen politikai térbe került küzdelem megoldása is felemás lett, az 1912-ben megalakult önálló magyar egyházmegyének a görög liturgikus nyelvet kellett használnia.

A görögkatolikus történészeknek is a legnagyobb próbatételt a 20. századi múlt bemutatása jelenti, hiszen a levéltárak nehezebb hozzáférhetősége és a máig érő terhek súlya komoly kísértést jelentenek az elnagyolt tárgyalásmódra, a problémák elhallgatására vagy a hagiografikus ábrázolásra. A tanulmányokat jegyző Végheő Tamás azonban egyik csapdába sem esett bele. A század első felére vonatkozóan bőségesen kiaknázta a fokozatosan elérhetővé váló vatikáni forrásokat, ennek köszönhetően nagyon árnyaltan tudta bemutatni az 1945-ig terjedő időszak „fényeit és árnyait”, a magyar egyház–magyar állam–utódállamok–Szentoszák összefüggésrendszerben. Igazán példaértékű az utolsó fejezet, mégpedig azért, mert egyedülálló módon, nagyon őszintén néz szembe a görögkatolikus egyház történeti viszontagságaival a szocializmus évtizedei alatt. Józanul, tudományos távolságtartással és nem ítélkezve, számot vetve a nagyon szűk lehetőségekkel mutatja be az 1945–1990 közötti történéseket, az egyház teljes kiszolgáltatottságát, az ukrainai és csehszlovákiai sorstól való rettegés légkörét, és azokat a kompromisszumokat, amelyeket az állammal való együttműködés terén az egyház vezetői megtettek. Beszámol a nehézségek ellenére elért eredményekről, az új intézmények alapításáról, emellett viszont nem hallgatja el sem a papság körében történt ügynöki beszervezéseket, a békepapi mozgalom romboló hatását, sem pedig a püspökök érintettségét. Az elbeszélés legfőbb értéke kiegyensúlyozottságában van: úgy tud szembenézni a múlt árnyaival, hogy nem ítélkezik, hanem belülről próbálja megérteni és értékelni ennek a nehéz időszaknak a történelmét. Ezzel a megközelítésmóddal és narratívával a szerző fontos lépést tesz és példát ad az 1945 utáni egyháztörténelem hiteles, belülről való feldolgozása és megértése felé.

Tanulmányomat azzal kezdtem, hogy bátorság kell a jövőhöz, de bátorság, intellektuális és morális erő kell a múlt feltárásához, a szembenézéshez is. A magyar görögkatolikus egyház történetírói reflexiójában ez a bátorság és felkészültség megvan: az elmúlt évtizedekben újra tudták értelmezni régmúltjukat, multietnikus és multikulturális gyökereiket, a magyarországi katolikus konfesszionalizációhoz való viszonyukat, sajátos nemzeti egyház jellegüket a 19–20. század fordulóján, végül a 20. század traumái során elszenvedett mártíriumukat és elkövetett botlásaikat is. Ha kicsit nagyobb távlatokban nézzük ezt az akár ezeréves, de mindenesetre legalábbis 375 éves történetet, akkor a legnagyobb tanulságot számomra a Seszták István írásában²⁰ idézett János evangéliumi szakasz hordozza: „a Szentlélek ott fúj, ahol akar”. A magyarság 1526 óta egy rövid 19. századi időszakot leszámítva lényegében folyamatosan defenzívában van, a kereszténység a 20. század közepe óta úgyszintén, de mégis van egy olyan magyar katolikus közösség, amelyre ez a főszabály mintha nem lenne igaz. A kicsiny ruszin kezdetekből, egy olyan elhagyatott, perifériális kisebbségből, amelyről 1642-ben azt írják: senki sem viseli szívéen a sorsukat, 2015-re három egyházmegyéből álló, kiterjedt és erős intézményrendszerrel bíró metro-

20 Seszták István: A Görögkatolikus Metropólia születése. Az Istenszülő csodája? 454–459.

politai egyház lett. Ennek a fejlődésnek, amely a hosszú „kálvária-úttól”²¹ a mai kétségtelen virágzásig vezetett, a magyarázatát nyilvánvalóan mélyebben kell keresnünk, és nem tudjuk pusztán történelmi ok-okozati viszonyokkal megmagyarázni. Ha hívő emberként az Istenszülő csodáját is látjuk ebben a kiteljesedésben, ahogyan arra Seszták István gondolatai buzdítanak minket, a születésnap lelkismeret-vizsgálathoz nagyon hasznos segítség, sorvezető, lelkitükör, amellett felemelő és lelket-szemet gyönyörködtető kalauzunk és kísérlők ez a kötet.

21 A kálvária-út kifejezést a magyar liturgikus nyelv bevezetéséért és a magyar görögkatolikus püspökség felállításáért való küzdelem dokumentumait bemutató kötet címéből kölcsönöztem. Szabó Jenő: *A görögkatolikus magyarság utolsó kálvária-útja*. [Összeáll. Sztripszky Hiador.] Bp., 1913.

CONTENTS

István Tringli <i>The Történelmi Szemle is Sixty-Five Years Old</i>	169
STUDIES	
Boglárka Weisz <i>The Golden Bull of Buda and the Medieval Privileges of the City</i>	171
Pál Fodor – András Mércz <i>What is Lost at Mohács? An Ottoman-Turkish Casualty List of the 1526 Campaign</i>	193
Ágnes Szalai <i>Border Conflict between Transylvania and the Vilayet of Várad in 1671-1672</i>	237
Szilvia Czinege <i>The Imprint of Széchenyi's First Works on his Correspondence</i>	257
Balázs Ablonczy <i>"Budapest cannot provide the accomodation they deserve". Refugee officials in the county of Pest-Pilis-Solt-Kiskun after World War I</i>	275
Lóránt Bódi <i>Order in the Words: Anti-Semitism and the Jewish Genocide in the Lexicons (1889-1948)</i>	291
Csaba Zahorán <i>Feasts of Nations and National States, Gestures and Counter-Gestures. The Centenary of the End of World War I and the Signing of the Treaty of Trianon in the Memory Politics of Slovakia, Romania and Hungary, 2018-2020</i>	317
REVIEW	
Antal Molnár <i>The Hungarian Greek Catholic History(writing) from the Road of Calvary to the Success Story. Lessons from an Exhibition Catalogue</i>	327

E számunk szerzői

Ablonczy Balázs, tudományos főmunkatárs, osztályvezető, BTK TTI, Horthy-korszak osztály, "Lendület" Trianon 100 kutatócsoport-vezető ● Bódi Lóránt, társadalom-történész ● Czinege Szilvia, tudományos munkatárs, BTK TTI, Újkori osztály ● Fodor Pál, az MTA doktora, kutatóprofesszor, címzetes főigazgató, BTK TTI, Kora újkori osztály, Turkológiai kutatócsoport ● Mércz András, kutató, Avicenna Közel-Kelet Kutatások Intézete ● Molnár Antal, igazgató, tudományos tanácsadó, BTK TTI, Kora újkori osztály ● Szalai Ágnes, tudományos segédmunkatárs, BTK TTI, Kora újkori osztály ● Tringli István, tudományos tanácsadó, BTK TTI, Középkori osztály ● Weisz Boglárka, tudományos főmunkatárs, osztályvezető, BTK TTI, Középkori osztály, "Lendület" Középkori gazdaságtörténet kutatócsoport-vezető ● Zahorán Csaba, tudományos munkatárs, BTK TTI, Horthy-korszak osztály, "Lendület" Trianon 100 Kutatócsoport, kutató, Nemzeti Közszolgálati Egyetem, Közép-Európa Kutatóintézet

(BTK TTI = Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet)

Az egyes számok megvásárolhatóak, illetve megrendelhetőek:

Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet

1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., B épület 4.44-es iroda

Telefon: +36-1-224-6700/4624, 4626-os mellék

E-mail: bardi.erszebet@abtk.hu, terjesztes@abtk.hu

Penna Bölcsész Könyvesbolt

(hétköznapokon, 13 és 17 óra között)

1053 Budapest, Magyar u. 40.

Telefon: +36-30-203-1769

E-mail: info@pennakonyvesbolt.hu

A folyóirat teljes évfolyama előfizethető bármely
hírlapkézbcsítő postahivatalnál.

Ára: 1200 Ft

Előfizetőknck: 1000 Ft

